

Metaforyczne konceptualizacje Litwy w poemacie *Margier* Władysława Syrokomli

Władysław Syrokomla, entuzjasta litewszczyzny rozmiłowany w historycznych pamiątkach ziemi rodzinnej, na kartach epopei *Margier* z niezwykłym rozmachem kreśli poetycki obraz średniowiecznej Litwy. Poeta pomny, że najtrwalszą formą zachowania pamięci o przeszłości jest poezja¹, na podstawie historycznych przekazów, a także odbytej wycieczki krajoznawczej do Puń, w których postanowił ulokować pradawne Pilleny, stworzył „poemat o miłości i zdradzie, przede wszystkim zaś o powinnościach patriotycznych”². W utworze zawarł swoje wyobrażenie średniowiecznej Litwy i wyraził miłość do niej. Andrzej Gurbiel zauważa, że w utworach Syrokomli osadzonych w „głębokiej przeszłości” istota litewskości występuje najpełniej. „Im bliżej natomiast wieku dziewiętnastego, tym cechy te są słabiej widoczne, jakby rozrzedzone w inności już otoczeniu”³. Warto także nadmienić, że ukochaną Litwę postrzegał Syrokomla jako część Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Czuł się synem i obywatelem Wielkiego Księstwa Litewskiego, ale Litwę widział w nierozłącznej unii z Koroną: „Nie ma Litwy bez Polski, ani Polski bez Litwy” – powiedział⁴.

¹ Por. J. Zielak, *Litewski mocarz: Syrokomlowy portret Margiera*, „Prace Polonistyczne Studies in Polish Literature” 1990, t. 46, s. 164; A. Kowalczykova, *Wstęp do: Pejzaż romantyczny*, Kraków 1982; I. Opacki, *Pomnik i wiersz. Pamiątka i poezja na przełomie oświecenia i romantyzmu*, w: tegoż, *Poezja romantycznych przełomów. Szkice*, Wrocław 1972.

² J. Zielak, dz. cyt., s. 171.

³ A. Gurbiel, *Litwa w epice wierszowanej Władysława Syrokomli*, w: *Od strony Kresów. Studia i szkice*, red. H. Bursztyńska, T. Budrewicz, S. Musijenko, Kraków 1994, s. 5.

⁴ M. Zdziechowski, *Władysław Syrokomla: pierwiastek litewsko-białoruski w twórczości polskiej*, Wilno 1924, s. 8; zob. J. Zielakowa, *Kochajmy się! Syrokomlowa wizja wieków średnich w „Córce Piastów” oraz interpretacja historii Polski i Litwy*, „Prace Polonistyczne Studies in Polish Literature” 1991/1992, t. 47, s. 75.

O kłęsce obrońców Pillen, którzy woleli zginąć samobójczą śmiercią w płomieniach niż oddać się w ręce krzyżackiego wroga, opowiedzianej w poemacie, Syrokomla pisał:

Wielki ten w dziejach Litwy wypadek, pogrzebany w kronikach, do których dziś nikt nie zagląda [...] wołał o swe upamiętnienie w poezji. Przedmiot wielki, wyniosły, trudny... ale gdzież granice zuchwałości ludzkiej?⁵

Jaki zatem obraz Litwy wyłania się z poetyckiej opowieści o tak ważnym epizodzie historii? Jak Litwę postrzegał poeta i jakie jej wyobrażenie chciał przekazać potomnym? Jakich metafor użył w celu stworzenia poetyckiej kreacji ojczystej ziemi? Rozważania przedstawione w niniejszym szkicu mają przynieść odpowiedzi na postawione pytania, a celem szczegółowych analiz jest omówienie metafor, które posłużyły autorowi do stworzenia autorskiej wizji, oscylującej między źródłowym przekazem a imaginacją poety.

W utworze Syrokomli obecne są bardziej i mniej skonwencjonalizowane metafory⁶, wyrażające emocjonalny stosunek autora do przedmiotu opisu. Metafora jest szczególnie wdzięcznym środkiem wyrazu, umożliwiającym autorowi wyrażenie subiektywnego, tylko jemu właściwego sposobu widzenia danego obiektu. Teresa Dobrzyńska zaznacza, że metafora

komunikuje nie obiektywne właściwości przedmiotu (to, jaki on jest), lecz subiektywne reakcje mówiącego na ten przedmiot (to, co w związku z nim przychodzi mówiącemu na myśl). Ten sam obiekt raz jawi się obserwatorowi jako piękny i godny pożądania, drugi raz – jako wstrętny i odrażający. Inherentne cechy przedmiotu opisu nie uległy tymczasem zmianie⁷.

Metaforę uznaję za zjawisko konceptualne, definiowane jako zestaw odzorowań między domenami. Jej podstawową funkcją jest rozumienie⁸. Według kognitywistów metaforyczne wyrażenia językowe są zjawiskiem wtórnym wobec metafor powstających w umyśle:

⁵ W. Syrokomla, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (Troki, Stokliszki, Jeżno, Funie [i.e. Punie], Niemież, Miedniki etc.)*, t. 1, Wilno 1857, s. 181.

⁶ Terminu *metafora* używam w znaczeniu szerszym, obejmującym swoim zakresem metaforę właściwą, metonimię i metaftonimię. Podobne ujęcie tej kwestii występuje w wielu pracach kognitywistycznych.

⁷ T. Dobrzyńska, *Metafora*, Wrocław 1984, s. 59–60.

⁸ G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, Warszawa 1988, s. 59; Z. Kövecses, *Język, umysł, kultura. Praktyczne wprowadzenie*, Kraków 2011, s. 177.

Metafory językowe (tzn. metafory w języku) dają wyraz metaforycznym pojęciom w systemie poznawczym, jakim jest ludzki mózg. Co za tym idzie, z jednej strony językowe wyrażenia metaforyczne manifestują obecność metafor pojęciowych, a z drugiej możemy je wykorzystywać, by docierać do metafor w myśli, zakładając istnienie hipotetycznego związku między dwiema domenami, który z kolei można sprawdzać w doświadczeniach psychologicznych⁹.

Dla niniejszych rozważań istotne jest również przekonanie kognitywistów, że metafory artystyczne wywodzą się z potocznych konceptualizacji (zwykle są ich rozszerzeniami), a oboma typami projekcji (konwencjonalnymi i poetyckimi) rządzą te same zasady i zachodzą one w systemie pojęciowym, a nie na poziomie języka¹⁰.

Obecność modeli metaforycznych i sposób ich realizacji w tekstach, a także stopień nasycenia nimi utworu literackiego znamionują właściwy konkretnej jednostce sposób widzenia obiektu i wyrażenia danej treści, a co za tym idzie są wyznacznikami indywidualnego ukształtowania wypowiedzi artystycznej. Istotne dla opisu warstwy stylistycznej tekstu wydaje się zarówno rozpoznanie, jakich metafor autor używa, jak i stwierdzenie, czy ich wykładnikami są utarte, dobrze zadomowione w języku wyrażenia, niewiele mówiące o stylistycznym i językowym kunszcie poety, czy też konkretyzacje modelu są twórczymi, innowacyjnymi rozszerzeniami potocznych konceptualizacji, będącymi oznaką artyzmu słowa¹¹.

Dokonywany przez poetę wybór domeny źródłowej, mającej przecież wpływ na sposób widzenia i portretowania świata, w tym wypadku – Litwy, ma charakter indywidualny, podmiotowy. W tym wyborze ujawniają się subiektywne preferencje i zindywidualizowane postrzeganie obiektu: poeta jedne własności eksponuje, inne pomija, jedne poddaje krytycznej ocenie, inne afirmuje. Wybrane cechy domeny źródłowej rzutowane na domenę docelową pozwalają uchwycić stosunek autora do przedstawianego obiektu. Dlatego tak ważne jest prześledzenie metafor, które pozwolą uchwycić zarówno określony, właściwy poecie ogląd Litwy, jak i artystyczny kunszt wypowiedzi poetyckiej.

⁹ Z. Kövecses, dz. cyt., s. 185–186.

¹⁰ G. Lakoff, M. Turner, *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*, Stanford 1989, s. 67–72, 214; G. Lakoff, *The Invariance Hypothesis: is abstract reason based on image-schemas?*, „Cognitive Linguistics” 1990, t. 1 (1), s. 65–68; tenże, *The Contemporary Theory of Metaphor*, w: *Metaphor and Thought*, red. A. Ortony, Cambridge, s. 229–231.

¹¹ Zob. B. Kuryłowicz, *Idiostyl a metafora pojęciowa*, w: *Socjolekt. Idiostyl. Idiostyl. Historia i współczesność*, red. U. Sokólska, Białystok 2017, s. 123–132.

Jedną z bardziej typowych konceptualizacji Litwy w utworze *Margier* jest metaforyczna reifikacja. Poeta nadaje Litwie strukturę RZECZY w standardowych deskrypcjach, przede wszystkim w celu wyrażenia orientacji w – poza, określającej relację przestrzenną bycia na terenie Litwy bądź poza nią. W tej funkcji Syrokomla stosuje metaforyczne przeniesienie na Litwę schematu POJEMNIKA, u którego podstaw leży „znane wszystkim doświadczenie przestrzennego ograniczenia, zamknięcia, ale – zamknięcia czasowego, bo dopuszczającego ruch do środka i ze środka pojemnika”¹².

Piękne tameczne ziemie, zyskamy je skoro,
Może w zamian tych krajów, co Lachy odbiorą:
Wiele się w Litwie zyska, a mało utraci, [s. 67]¹³

Bo polubiła w Litwie Krzyżacka natura
Zwyczaj pijania z rogu bawołu lub tura, [s. 71]

Że wdzięczny za gościnność, co mu w Litwie dali, [s. 81]

I chętnie rozgrzeszenia każdemu udziela,
Kto idzie szczepić w Litwie wiarę Zbawiciela, [s. 79]

Warto zauważyć, że konceptualizacje Litwy w kategoriach POJEMNIKA, ewokujące przestrzeń ograniczoną, zamkniętą, charakterystyczne są dla wypowiedzi krzyżackich najeźdźców¹⁴. Wydaje się, że ten sposób przedstawienia Litwy przez Krzyżaków ma walor perswazyjny, ponieważ sprzyja pokazaniu realności planów i zamiarów związanych z podbojem, zaprezentowaniu ich tak, aby wydawały się możliwe do wykonania. Łatwej bowiem wyobrazić sobie najechanie i podbicie państwa, którego terytorium ma wyraźnie zarysowane granice, niż kraju bez granic, rozległego, stanowiącego otwartą przestrzeń. Ten drugi sposób portretowania Litwy, ujawniający się głównie w wypowiedziach narratora (choć takie konceptualizacje obecne są także w wypowiedziach Krzyżaków), ujmuje ją jako pewną płaszczyznę pozabawioną jakichkolwiek elementów osłaniających ją wertykalnie z boków.

¹² J. Maćkiewicz, *Słowo o słowie: potoczna wiedza o języku*, Gdańsk 1999, s. 75; zob. R. Przybylska, *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*, Kraków 2002, s. 206.

¹³ Cytaty pochodzą z tomu W. Syrokomla, *Margier. Poemat z dziejów Litwy*, Wilno 1855.

¹⁴ Wyjątkiem jest tu wypowiedź Margiera, w której zrealizowany został schemat *w+loc.*: «Kto dziś został sierotą po ojcu, po bracie, / W Litwie matkę a we mnie brata pozyskacie» [s. 105], która nie ujmuje Litwy w kategoriach przestrzennych.

Renata Przybylska zauważa:

Jeżeli obecność ścian bocznych otaczających płaszczyznę poziomą z jakichś względów pojawia się w wyobrażeniu, to wskutek konceptualnego domykania granic może powstać konkurencyjne wyobrażenie zamkniętego powierzchni graniczną #regionu wewnętrznego# i konceptualizator w rezultacie zamiast *na+loc* użyje przyimka *w+loc*¹⁵.

W utworze *Margier* zdecydowanie częstsze są konceptualizacje Litwy jako płaszczyzny niż pojemnika, ewokują one obraz otwartej przestrzeni, np.:

Olgierd władał na Litwie, a Kiejstut na Żmudzi, [s. 3]

Od czasu gdy na Litwie siać niwę poczęto:
Bo z łaski Ziemiannika i pod jego wodzą
Miód, mleko i owoce i kłosy nam rodzą. [s. 10]

Lubo w boju na Litwie pojmani Krzyżacy
Kopią lochy podziemne w robocie zadanej, [s. 26]

Ej! niedarmo na Litwie piosenka rzewliwa
I jagódką i kwiatkiem dziewczynę nazywa: [s. 28]

Ale, zresztą... na Litwie spotykałeś może
Stary Kowieński lipiec i dziewczęta hoże, [s. 71]

Skonwencjonalizowane obrazowanie Litwy jako otwartej przestrzeni obejmuje również realizacje schematu wyobrażeniowego ewokowanego przez przyimek *po+loc*. Jego istotą „jest wyobrażenie #zbioru# elementów rozmieszczonych dyspersyjnie w przestrzeni w ten sposób, że pomiędzy poszczególnymi odrębnymi elementami pozostaje wolna, niezapełniona przestrzeń”¹⁶. Tego typu użycia metaforyczne implikują wizję Litwy jako dużej, rozległej przestrzeni¹⁷, np.:

Uderzy w róg bawoli stary Wajdelota,
By dać hasło po Litwie rankiem lub z wieczora,
Że jutrznia na niebiosach, że modlić się pora, [s. 22]

¹⁵ R. Przybylska, dz. cyt., s. 272–273.

¹⁶ Tamże, s. 460.

¹⁷ Zob. S. Svorou, *The Grammar of Space*, Amsterdam 1993, s. 237.

Gdyśmy obecnej wiosny w naszych sił ogromie
I wzdłuż i wszerz po Litwie roznosili płomie,
Gdyśmy samego Wilna byli niedalecy,
Musieliśmy uciekać spod małej fortocy. [s. 68]

Po Litwie wciąż plądrują Krzyżackie pałasze, [s. 86]

W poemacie *Margier* bardzo interesujące są konceptualizacje Litwy, implikowane przez przyimek *nad+inst*, np.:

Margier na zamku Pullen wpośród leśnej dziczy
Nad Litwą od Niemeńskich czuwał pograniczy. [s. 4]

Mówił z kolei komtur Fryderyk z Elbląga –
Dziękę księcia Rudolfa doświadczone zdanie:
Pragnę widzieć nad Litwą nasze panowanie, [s. 68]

Zdobądźcie zamku Pullen, wojownicy śmiali,
I niech się władza krzyża nad Litwą ustali, [s. 75]

W tego typu wyobrażeniach uruchamiana jest metafora orientacyjna GÓRA – DÓŁ¹⁸, której struktura pojęciowa narzuca relację podrzędności Litwy, zgodnie z modelem WYŻSZY STATUS SPOŁECZNY, PRZEWAGA TO GÓRA – NIŻSZY STATUS SPOŁECZNY, ZALEŻNOŚĆ OD KOGOŚ TO DÓŁ. Zdaniem Lakoffa i Johnsona metafora orientacyjna PANOWANIE TO W GÓRĘ – BYĆ POD PANOWANIEM TO W DÓŁ ma określoną podstawę doświadczeniową, mianowicie: „rozmiar fizyczny jest zwykle skorelowany z siłą fizyczną, a zwycięzca w walce zwykle znajduje się na wierzchu”¹⁹. W przywołanych przykładach, realizujących ten sam schemat, zarysowuje się jednak wyraźna opozycja, wyznaczona przez użycie czasowników *panować* i *czuwać*, mających zupełnie inne konotacje. *Panowanie* nad Litwą, o którym mówi komtur, przywołuje na myśl skojarzenia z dominacją, sprawowaniem władzy i kontroli, podporządkowaniem. Są to skojarzenia o ujemnej waloryzacji. Z kolei *czuwanie* wywołuje pozytywne asocjacje związane z troskliwością, dbałością, opieką i czułością (por. połączenia wyrazowe: *anioł, Bóg, Opatrzność; bogowie; kobieta, ojciec czuwa; czuwać i opiekować się*). Litwa jawi się tu jako obiekt szczególnego zatroskania, książęta litewscy czuwają nad jej bezpieczeństwem niczym matka

¹⁸ Zob. J. Lakoff, M. Johnson, dz. cyt.

¹⁹ Tamże, s. 38.

nad bezpieczeństwem dziecka. Z takim obrazowaniem współgrają konotacje poświęcenia i ofiary, którą dla Litwy gotowi są złożyć jej władcy:

A książęta, co Litwę trzymają pod władzą,
Za jej zdrowie swój żywot, swoją krew oddadzą
A podzielą się z ludem i serca połową
I chlebem i zdobyczą i sławą bojową
I śmiercią bohaterską gdy idzie o życie, [s. 2]

Dodatniego wartościowania starej litewszczyzny nie usuwa tu nawet fraza *Litwę trzymają pod władzą* będąca tekstową realizacją metafory BYĆ POD PANOWANIEM TO W DÓŁ i implikująca podrzędność Litwy.

Nieco inne obrazowanie, oparte na tej samej metaforze konwencjonalnej (WYŻSZY STATUS SPOŁECZNY, PRZEWAGA TO GÓRA – NIŻSZY STATUS SPOŁECZNY, ZALEŻNOŚĆ OD KOGOŚ TO DÓŁ), uzyskał poeta poprzez zastosowanie czasownika *uśmierzyć*, nazywającego działania prowadzące do osłabienia bądź usunięcia przykrych, negatywnych odczuć lub uczuć. Margier, który niebezpieczeństwo zagrażające ojczyźnie łączy ze sferą pozaziemską, gotów jest oddać życie, by przeciwdziałać skutkom bożego gniewu ciężącego nad Litwą:

Margier w bobrowym sztyku a w żelaznej zbroi,
Wsparty na dzielną włócznię, nieruchomie stoi;
Choć mu tajemnych myśli nie wyczytać z twarzy,
Pewno, że nie o sobie, lecz o Litwie marzy;
Chętnie dostojną głowę pod topor położy,
Byle tylko nad Litwą uśmierzyć gniew boży, [s. 39]

Mamy tu do czynienia z ambiwalentnym wartościowaniem. Z jednej strony przyimek *nad+instr*, który posłużył poecie do ujęcia tragicznego losu Litwy jako efektu boskiej ingerencji, wprowadza ujemne wartościowanie poprzez wyeksponowanie metafory ZALEŻNOŚĆ OD KOGOŚ TO DÓŁ (nieszczęście, które dotknęło Litwę, zależy od wyroków boskich). Z drugiej natomiast ta sama konstrukcja, interpretowana z perspektywy Margiera, wnosi dodatnią waloryzację, ponieważ władca chce się poświęcić, aby usunąć wiszące nad Litwą niebezpieczeństwo.

Warto odnotować, że te skonwencjonalizowane realizacje metafor reifikujących w większości wypadków nie stanowią podstawy do dalszych, bardziej zindywidualizowanych i oryginalnych konceptualizacji Litwy. Syroko-

mla nie buduje na ich bazie nowych, świeżych metafor. Wyjątek stanowią te konkretyzacje metafory LITWA TO RZECZ, w których jawi się ona jako budynek dający schronie (bardziej ogólnie):

Które dom twój zagubią – zagubią cześć bożą,
Wrogom bramę do Litwy na oścież otworzą. [s. 43]

oraz jako dom (bardziej szczegółowo):

Pożądanych do Litwy sprowadziłeś gości!
Witam cię i pozdrawiam przeklęstwem mej ziemi, [s. 113]

W opozycji do opisanych konceptualizacji sytuują się metaforyczne wyobrażenia przedstawiające Litwę jako istotę żyjącą, np.:

Mistrz ochoczo przyjmuje Chrześcijańskich gości,
Sprasza kruków do Litwy na żer jej wnętrzości,
Wkrótce z krwawemi dzioby do jej serca wpadną
Tylko piersi skalistej rozwalić niesnadno. [s. 80]

Animizacje z kolei rozwijają się w kierunku personifikacji. W ujęciu kognitywnym personifikacja jest szczególnym rodzajem metafory ontologicznej, pozwalającej „pojmwować wielką różnorodność zdarzeń z udziałem bytów i zjawisk niebędących ludźmi – w terminach motywacji, właściwości i działalności ludzkiej”²⁰. Konsekwencją rzutowania na Litwę cech ludzkich jest nie tylko uzyskanie obrazu barwnego i plastycznego, ale przede wszystkim wyeksponowanie emocjonalnego stosunku poety do ziemi ojczystej:

I niech zgon, dokonany wedle niebios woli,
Litwę od takich grzechów na zawsze wyzwoli. [s. 90]

A sam upadłszy na twarz, przed obliczem Litwy, [s. 98]

Rausdorfie! tyś wróg Litwy! – giń w jednej godzinie!..
O nie! raczej niech Egle, niechaj Litwa zginie... [s. 94]

Jeżeli nie wejdziecie przez tamte bezdroże,
Jeszcze Litwa na siłach pokrzepić się może... [s. 114]

²⁰ Tamże, s. 33.

Efekt osiągnięty dzięki personifikacji dodatkowo wzmacnia operowanie słowem *Litwa* w dwóch znaczeniach: nazwy państwa oraz w znaczeniu zbiorowym, odnoszącym się do jego mieszkańców, czyli Litwinów²¹, np.:

Litwa chrobrze walczyła cały dzionek Boży,
I kamiennymi młoty uderzając szczerze
Rozbijała Niemieckie piersi i puklerze.
Nieprzebić głową skały – cofnęły się w wrogi,
Wziąwszy łup, zostawiwszy trupy i pożogi.
Z dymów palonych wiosek jak się widzieć może,
Krzyżacy szlak swej drogi wzięli na Pomorze. [s. 5]

Po żalu przyszła rozpacz zajadła i mściwa;
Litwa wydała okrzyk i hurmem się ciska
Rąbać trupy Niemieckie wśród pobojuwiska,
I z ciał pokaleczonych, odartych do naga,
Ułożyć stos ofiarny, co bogów przebłaga. [s. 5–6]

Wskutek operacji sensotwórczych, polegających na przenikaniu się dwóch znaczeń *Litwy*, charakterystyki właściwe mieszkańcom ('dzielność', 'waleczność', 'heroizm', 'nieustępliwość', ale też 'zajadłość' i 'nienawiść wobec wrogów') przenoszone są na nazwę państwa. Dzięki temu Litwa zyskuje rys wojowniczeki, a wykreowany obraz jest niezwykle dynamiczny, pełen ruchu, gwałtowności i wrzawy.

Zastosowanie zabiegu językowego, zasadzającego się na polisemii słowa, ma jeszcze inne konsekwencje: symultaniczne używanie wyrazu w obu znaczeniach powoduje, że w niektórych kontekstach trudno jest jednoznacznie wskazać, o które z nich chodzi, np.:

Witam cię, chobra Litwo, w otchłani grobowej!
Daj świadectwo niebiosom w uroczystej dobie,
Żem cześć twoją ocalił i zginął przy tobie!
Nieumarłaś spodlona – tylko nieszczęśliwa! [s. 134]

Ciśnij z krzyża piorunem, poganin Cię błaga,
Niech się pomści krew Litwy i Twoja zniewaga! [s. 115]

A piersi bohaterskich nie zabraknie Litwie. [s. 87]

²¹ Oba znaczenia słowa poświadczą *Słownik języka polskiego*, red. S.B. Linde, Warszawa 1808, t. 1, cz. 2, s. 1281.

Tego typu sytuacje sprzyjają utożsamieniu państwa z jego mieszkańcami (na zasadzie przesunięcia metonimicznego) i przeniesieniu własności mieszkańców na państwo.

Metafora LITWA TO OSOBA i jej uszczegółowienie LITWA TO WOJOWNICZKA implikują cechy ludzkie, które kulturowo postrzegane są jako wartości, dzięki czemu poeta osiągnął dodatnią waloryzację. Dodatkowo pozytywne nacechowanie wzmacnia ujęcie Litwy jako słabszego przeciwnika, ofiary napaści, który nie poddaje się mimo świadomości przegranej walki, np.:

A Litwa ogarnięta potrójną obławą
Na wszystkich trzech okopach potyka się żwawo;
W miarę jak rąk ubywa, odwagi przyrasta:
Mąż bierze łuk i włócznię, a słaba niewiasta
Kamieniami i gruzem zamierza z oddali,
Bije w głowy rajtarów i z nóg ich obali;
Tylko, że słabym rękóm ta praca niełatwa [s. 120]

Obok obrazu niewinnej ofiary, zaatakowanej przez znacznie silniejszego przeciwnika, lokują się bardzo liczne konkretyzacje Litwy jako matki, np.:

Tak rycerz turniejowy, patrząc z oddala,
Hołdował dziecku Litwy, niewinnemu dziecku.
Raz ją spotkał – raz w oczy spojrział po zdradziecku; [s. 31]

Niegodne córki Litwy z książęcego domu, [s. 88]

A dzieci Litwy, pijane szalem i rozpaczą,
Same się zabijają, same na stós skaczą; [s. 124]

Córko Litwy! błysnęła ostatnia jutrzeńka
Nad gniazdem twego rodu – cała twierdza gore! [s. 126]

Do łuków, dzieci Litwy! powitajmy gości!
Zaraz się brzeg Niemnowy trupami umości. [s. 92]

Niewiasty, przestańcie płakać tak boleśnie;
Kto dziś został sierotą po ojcu, po bracie,
W Litwie matkę a we mnie brata pozyskacie.
Rzekł, złożył hełm na trawie, wyzuł się ze zbroi,
I spłakany sierotom chleb dzieli i kroi, [s. 105]

Jerzy Bartmiński zauważa: „Matka w polskim językowym obrazie świata ma wysoką pozycję aksjologiczną”²². Leksem *matka* konotuje między innymi ‘opiekuńczość’, ‘serdeczność’, ‘troskliwość’ (por. *matkować komu*, *mamka*, *matecznik*, *po matczynemu*). W wyniku tekstowych realizacji metafory LITWA TO MATKA dochodzi do rzutowania konotacji *matki* i związanego z nimi wartościowania na *Litwę*. Taka kreacja Litwy, dosyć typowa²³, ujawnia całą gamę ciepłych, serdecznych uczuć, które poeta żywi wobec niej.

Realizacje językowe metafory LITWA TO MATKA stanowią podstawę konceptualizacji, w których jest ona ujmowana jako obiekt czci, np.:

U mnie droga cześć Litwy, jam chlubny jej chwałą:
Trocha się za nią potu, trocha krwi wylało,
Zwyczajnie stary żołdak, co mam, tem się drożę.
Inaczej o tem myślą ofiarniki boże [s. 48]

Taka metaforyzacja pozwala również przedstawiać Litwę jako najwyższą wartość, dla której warto oddać życie, np.:

Może trzeba krwi twojej, lub twego plemienia,
Może trzeba łez czyich – więc bądźcie ochoczy.
Kto może łzy wyleje, albo krew wytoczy,
Niech pomni, że to bogom staje się zadosyć,
I że warto dla Litwy ofiarę ponosić. [s. 38]

Kto czujniej będzie pełnić Nadniemnowe straże?
A zresztą gotów na śmierć; jeżeli Poklus wskaże,
Gotów umrzeć za Litwę, lub dać własne dziecię. [s. 39]

Dziś, widząc krwią zbryzgane Nadniemnowe pole,
Cierpiał za całą Litwę wszystkiemi jej bole, [s. 9]

Ten sposób obrazowania implikuje powinności i obowiązki względem ojczyzny, do których należy nie tylko miłość własnego kraju, obrona jego granic, ale także złożenie ofiary ze swojego życia, gdy nadejdzie odpowiedni moment. Syrokomla, posługując się utartą metaforyką, w sugestywny sposób uwypukla aspekt etyczny i propaństwową postawę.

²² J. Bartmiński, *Polski stereotyp matki*, w: tegoż, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2002, s. 151.

²³ Figuratywne znaczenie *matki* jako ojczyzny poświadcza *Słownik języka polskiego*, dz. cyt., t. 2, cz. 1, s. 45.

Przedstawione analizy upoważniają do stwierdzenia, że metaforyczna kreacja Litwy w utworze *Margier* nie jest zbyt wyszukana, ale żywa, plastyczna i podniosła, dzięki wyzyskaniu przez poetę sugestywnych i obrazowych metafor. Z jednej strony autor ujmuje Litwę w kategoriach RZECZY, z drugiej zaś stosuje personifikacje o pozytywnym wartościowaniu, gloryfikujące litewskość. Nagromadzenie w tekście tych ostatnich sprawia, że czytelnik ma wrażenie obcowania z żywą istotą, która walczy, cierpi, jest troskliwą, opiekuńczą matką dla swoich dzieci i okazuje bezwzględność wobec wrogów. Tym, co uderza w językowej kreacji Litwy, jest niezwykle emocjonalny stosunek poety do ojczystych stron, jego fascynacja litewszczyzną. Syrokomla starał się w swojej wizji zawrzeć cechy charakterystyczne, budujące „litewskość”, a więc heroizm, waleczność, otwartość i wierność. Jest to wizja nacechowana aksjologicznie, wyrażająca miłość poety do ojczystej ziemi oraz eksponująca obowiązki względem ojczyzny, z oddaniem życia w jej obronie włącznie.

Bibliografia

Literatura podmiotu

Syrokomla W., *Margier. Poemat z dziejów Litwy*, Wilno 1855.

Literatura przedmiotu

Bartmiński J., *Polski stereotyp matki*, w: tegoż, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2002.

Dobrzyńska T., *Metafora*, Wrocław 1984.

Gurbiel A., *Litwa w epice wierszowanej Władysława Syrokomli*, w: *Od strony Kresów. Studia i szkice*, red. H. Bursztyńska, T. Budrewicz, S. Musijenko, Kraków 1994, s. 5–12.

Kövecses Z., *Język, umysł, kultura. Praktyczne wprowadzenie*, Kraków 2011.

Kowalczykowska A., *Pejzaż romantyczny*, Kraków 1982.

Kuryłowicz B., *Idiostyl a metafora pojęciowa*, w: *Socjolekt. Idiolekt. Idiostyl. Historia i współczesność*, red. U Sokólska, Białystok 2017, s. 123–132.

Lakoff G., *The Contemporary Theory of Metaphor*, w: *Metaphor and thought*, ed. A. Ortony, Cambridge 1993, s. 202–251.

Lakoff G., *The Invariance Hypothesis: is abstract reason based on image-schemas?*, „Cognitive Linguistics” 1990, t. 1 (1), s. 39–74.

Lakoff G., Johnson M., *Metafory w naszym życiu*, Warszawa 1988.

Lakoff G., Turner M., *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*, Stanford 1989.

Maćkiewicz J., *Słowo o słowie: potoczna wiedza o języku*, Gdańsk 1999.

Opacki I., *Pomnik i wiersz. Pamiątka i poezja na przełomie oświecenia i romantyzmu*, w: tegoż, *Poezja romantycznych przełomów. Szkice*, Wrocław 1972.

Przybylska R., *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*, Kraków 2002.

Słownik języka polskiego, red. S.B. Linde, Warszawa, t. 1, cz. 2, t. 2, cz. 1, 1808, 1809.

Svorou S., *The Grammar of Space*, Amsterdam 1993.

Syrokomla W., *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (Troki, Stokliszki, Jeżno, Funie [i.e. Punie], Niemież, Miedniki etc.)*, t. 1, Wilno 1857.

Zdziechowski M., *Władysław Syrokomla: pierwiastek litewsko-białoruski w twórczości polskiej*, Wilno 1924.

Zielak J., *Litewski mocarz: Syrokomlowy portret Margiera*, „Prace Polonistyczne / Studies in Polish Literature” 1990, t. 46, s. 159–179.

Zielakowa J., *Kochajmy się! Syrokomlowa wizja wieków średnich w „Córce Piastów” oraz interpretacja historii Polski i Litwy*, „Prace Polonistyczne / Studies in Polish Literature”, 1991/1992, t. 47, s. 75–102.

Beata Kuryłowicz

Metaphoric conceptualizations of Lithuania in *Margier* by Władysław Syrokomla

The article discusses the metaphoric conceptualizations of Lithuania show up in Władysław Syrokomla's poem titled *Margier*. The work has been analysed to demonstrate and characterize the metaphors co-creating the poetic, personal vision of the artist's homeland that oscillates between a source message and the poet's imagination. The findings prove that the vision of Lithuania underlying the metaphoric uses of language is not so much original as it is vivid, picturesque and sublime. Syrokomla portrays Lithuania in a very emotional manner, using conventional metaphors, reifications, and personifications to highlight such features of his mother country as heroism, bravery, openness and loyalty.

Key words: conceptual metaphor, linguistic creation, linguistic worldview in a literary work, language of a literary work, Polish language of the 19th century